

1950-51 II-11

TEDENSKA PRILOGA

PRIMORSKEGA DNEVNIKA

Trst 15. jan. 1950

Št. 1 - Leto II.

LETO DNI GOSPODARJENJA v coni A Tržaškega ozemlja

Eden izmed ekonomskih publicistov, ki smo ga pred koncem leta vprašali za mnenje o položaju tržaškega gospodarstva, je smeje odvrnil: «Ne more biti rožnat. Tako sodim po statistikah in tudi po tem, da so me mnogi znanci, ki se ukvarjajo s posredovanjem trgovskih poslov, prenehali poučevati o gospodarstvu in politiki. Minilo jih je». Saljiv, pa zgovoren odgovor. Ob koncu leta je gospodarski položaj Trsta tak, da se obrazi iz dneva v dan bolj resnišo. Danes je kruh še na mizi, čeprav ne povsod enako dober in tudi dovolj ga ni za vse. Toda vprašanje «kaj pa jutri» je z velikimi črkami zapisano na pragu novega leta. Zakaj?

V minulem letu nam Trst še na zunanji ni vzbujal predstave o močni trgovski ali industrijski delavnosti. Pač kroži mnogo avtomobilov toda polpraznih ali pa so last vojske in policije. Ni bilo prida blagovnih prevozov, nisi mogel čutili, da živiš v velemestu, ki je osrednje pristanišče Srednje Evrope. Videz policijsko provincialnega mesta se je za Trst v tem letu še utrdil.

Ni bilo nikakega odločilnega koraka, ki bi kakor koli kazal na radikalno rešitev tržaškega vprašanja. Tako se je nadaljevalo gospodarjenje na osnovah iz l. 1948 t. j. na marčnih arimskih sporazumih. Odprava formalnosti za vstop v Trst iz Italije in oblastveni ukrepi v smislu «izenčenja» so še okrepili tendenco teh sporazumov. Na drugi strani ne moremo zabeležiti nikake važne koncesije v prid mednarodne funkcije Trsta v gospodarstvu. Niti glasovi z Dunaja, ki so med letom večkrat poudarjali takšno funkcijo, niso izpremenili ničesar. Čeprav je Trst v svojem trgovinskem delovanju navezan z nad 80 odstotki na inozemstvu, so razna ministrstva iz Rima, katerih stališča VU skoraj avtomatično prenaša na Trst, izrecno ponovila, da smatrajo in ravnaajo z našo lukco prav enako kakor z vsemi italijanskimi lukami.

Mirovanje, gospodarjenje po preprostem načelu «rednega upravljanja» odseva tudi iz tržaške ekonomske publicistike, bodisi italijanske kakor slovenske. Nasproti drugim lukam Trst močno zaostaja, bodisi za Genovo, bodisi za ostalimi večjimi evropskimi pristanišči, kjer povsod izhajajo mnogi zares dobri gospodarski listi in revije. To pa je seveda le logična

posledica stanja, zaradi katerega naše pristanišče nima niti velike potrebe po takem tisku, niti kake perspektive, ki bi ga hranile. Gospodarski tisk se mora večidel omejiti na zaznavanje, na skromne informacije in postane živahnejši le zaradi protestov proti davčni upravi. Slovenska gospodarska publicistika posebej se je v tem letu utrdila. Bila je dobra, zlasti ako upoštevamo položaj, ki ga zavzemajo Slovenci v tukajšnjem gospodarskem življenju in še posebej dejstvo, da ta naša publicistika še vedno ni mogla priti do stalnega, neposrednega stika s pristojnimi gospodarskimi oblastmi. Nekaj slabosti izvira tudi od tod, ker slovenski poslovni krogi v primeri z italijanskimi mnogo manj sodelujejo s svojim gospodarskim tiskom. Nekaj pa od tod, da ji ostaja tesnejše področje, kakor italijanski, zlasti še, ker se je ne priznanje našega jezika v uradnih in gospodarskih ustanovah nadaljevalo.

Kaj smo posebej opazili v 1949? Nekdo nam je odgovoril, da je za tukajšnje razmere v tem letu najznačilnejša zgodba z ladjo «Biancamano». Ta 25-tisočtonski prekomornik so obnovili v tržaških ladjedelnicah in ne v Trstu. Nato ga je Tržaški Lloyd slavnostno predstavil naši javnosti nekako kot svojega. Ladja pa je potem odplula v Genovo, kjer jo je ameriški poslanik svečano izročil družbi «Italia», ki odtlej razpolaga z njo.

Taka politika «aformalnih in uradnih» dejstev, ki se navadno zelo razhajajo z resničnimi, se je zares letos dodobra utrdila. Pod konec leta so skušali celo nam pripisati take navade. ERP-prospekt «potvorba in resnica» je izrgal razne citate in skušal z njimi postaviti demokratični tisk v stado luč. Toda skrbno se je varoval, dotakniti se naših gospodarskih pregledov. Ze v njih smo iznesli, da se uradni podatki o razvoju tržaškega gospodarstva le prevečkrat razlikujejo in da jim ni moč goče verjeti. Zal se je tako stanje v preteklem letu legaliziralo.

Zaposlenost, Marshallov plan

Na račun raznih javnih del in industrije se je število brezposelnih sicer nekaj znižalo. Toda ako pomislimo, da je pri nestalnih javnih delih, bilo vse leto zaposleno povprečno

6500 do 7000 oseb in da je bilo n. pr. po podatkih poročil generala Aireya konec septembra 1949 17.558 brezposelnih, po ročilih zbornice TIP pa 18.194, postane jasno, da je izboljšanje močno relativno. Znaša največ 2 tisoč oseb, ki so dobile zaposlitev od 22.042 brezposelnih dne 31.1.1949. Med letom, pa so bile zelo močne fluktuacije, n. pr. konec marca je znašalo število brezposelnih okrog 24 tisoč.

Tako imenovano ERP-pomoč je tudi v minulem letu pretežno tvoril uvoz živil. Na nje odpade v prvem trimesečju 1.736.000 dolarjev in na uvoz industrijskih surovin le 1.092.000 dolarjev (od tega 40 odst. za ladjedelniško industrijo), v drugem trimesečju odpade od celokupnega uvoza v vrednosti 2.407.041 dolarjev, samo okrog 30 tisoč dolarjev na uvoz industrijskih surovin. V tretjem trimesečju odpade na živila 400 tisoč dolarjev, na industrijske surovine pa 554 tisoč dolarjev. (300 tisoč dolarjev za potrebe ladjedelnic). V preteklem letu je potekel ERP-načrt 1948-1949, po katerem naj bi Trst prejel 18,2 milijona dolarjev. V resnici pa je dosegel celotni kredit vsoto 17.546.600 dolarjev. Toda od tega zneska je treba še odšteti 3.069.000 dolarjev, katerih znesek so prenesli iz italijanskega ERP-a kot nabavno nakazilo za surovo olje, tako da se resnični kredit zniža na 14.470 milijonov dolarjev. To je druga taka elegantna prevara, (čeprav le polletna), kajti petrolej je bodisi namenjen v Italijo, ki naj za to dobavi devize iz svojih fondov, ali pa v zaledje od katerega itak zahtevajo plačevanje v dolarjih. Povrh je uvoz petroleja za dolarje za Trst neverjeten luksuz, ker bi ga lahko dobili tudi za funte šterlinge. O uspehih ERP-a kot celotne gospodarske koncepcije se da soditi še iz podatkov o zaposlenosti naše industrije, ki jih navajamo na drugem mestu. Na splošno bi samo še pripomnili, da je bil spor okrog uprave in vodstva tega amatsnega grljajca v preteklem letu očiten in da so sodelovanje med VU ter mestnimi činitelji kalili bučni protesti in prepiri, ki niso mogli uiti javnosti in tisku.

Promet in tranzitna trgovina

O prometu tržaškega pristanišča še ni dokončnih števil. Za enkrat navajamo podatke o tranzitnem prometu prvih 11 mesecev preko Javnih skladišč. Celokupni železniški promet je dosegel lani 2.057.954 ton (1948 - 1.531.275 ton) in sicer odpade 612.591 ton na dovoz in 1.445.363 ton na odvoz. Napredek je pri vseh zalednih državah očiten. Poglejmo si ga:

Železniški promet Javnih skladišč
(*) (v tonah, odvoz in dovoz)

	1949	1948	1947
Avstrija	1.575.588 (**)	1.201.021 (***)	482.648
CSR	191.651.	183.956	181.725
Italija	55.339	98.788	313.601
FLRJ	76.820	73.555	172.195
Madžarska	59.323	14.524	32.553

(*) - prvih 11 mesecev.

(**) - odstotek netrgovinskih tovorov še ni znan, pa pri liki bo naj 50 odst.

(***) - Od tega 650 tisoč ton USFA, IRO, ERP blaga.

Očitno nazadovanje pokazuje tedaj edino le promet z Italijo. Pomorski promet se je od lanskih 1.493.697 ton (v 11 mesecih) izkrcanega in vkrcanega blaga dvignil v 1949 na 2.103.120 ton. Povišek izvira od žitaric, (cca. 250 tisoč ton: Madžarska koruza za Anglijo in ameriško žito za Avstrijo), največ pa od raznega blaga (cca. 320 tisoč ton) in sicer izključno zaradi povečanega izvoza zalednih držav: 300 tisoč ton vkrcane robe več!

Celokupni promet pristanišča, železniški in pomorski, vključno netrgovinski promet, promet ILVA-e (industrijski peški, rude, staro železo itd.), lesnega pristanišča, petrolejskih čistilnic, itd. je dosegel v prvih 11 mesecih 5,62 milijonov ton nasproti 4,41 v istem času leta 1948 in 4,82 milijonov ton v

1938. Kakor znano odpade okrog 25 odst. tega celokupnega prometa na promet mineralnih olj (petrolejske čistilnice) in nad 25 odst. na drugo netrgovsko blago.

Luka je lani delala sicer pretežno za Avstrijo, toda pokazale so se že fluktuacije, ki opozarjajo na nestalnost in nesolidnost tega prometa. Ko bo ERP izginil, bo obseg avstrijskega prometa močno padel.

Tranzitna trgovina in promet sta se bavila v 1949 z istimi težavami, kakor poprej. Valutne ovire, pomanjkanje prostora za lesno trgovino, neurejeno plačevanje pristaniških stroškov za inozemsko zaledje, omejevanje pristaniških svoboščin s strani VU in italijanskih devizno-carinskih uradov, neugodni pogoji za plačevanje brodnin in končno posledice razvrednotenja funta šterlinga — vsi ti činitelji, na katere smo neštetokrat opozarjali, so preprečili, da bi Trst postal v 1949 gospodarsko tržišče Vzhoda in Zapada. To se je pokazalo nepričakovano ostro prav pri Avstriji: v italijansko-avstrijsko trgovinsko pogodbo so vključili tudi promet in trgovino Trsta. Posledica je bila, da so pod konec leta celo uradni krogi priznali škodljive odmeve tega ukrepa.

Ugoden razmah pa je beležila lesna veletrgovina, ki se je več kot podvojila, zlasti z Levantom. Mehki les je prihajal do 70 odst. in več iz Avstrije, trdi pa skoraj ves iz FLRJ. Cene so od začetka do konca leta močno padle zaradi težav s funtom šterlingom, ki je bil pred razvrednotenjem plačilno sredstvo tega trgovanja. Potem ga je zamenjal dolar. Padec cen, od 28 na 24 dolarjev za kubični meter mehkega lesa, job, pa ni vplival na količno odkupa. Mnogo, skoraj da največ kupčij sklepa s kompenzacijami, ki so zelo zavite in zapletene, toda druge možnosti tržaška lesna in deloma ostala tranzitna trgovina nima na razpolago, ako se hoče izogniti zakonskim predpisom, ki bi jo sicer močno zavrla.

Prometu utegne nekaj škoditi enostransko povišanje avstrijskih železniških tarif. Na splošno pa so bile tako imenovane ajadranske zvezne tarife v letu 1949 dodobra izpopolnjene na številnih mednarodnih železniško-tarifnih konferencah. Le z Madžarsko še nimamo dokončne tarife. Vsekakor je tudi ta okolnost ugodno vplivala na splošen razvoj prometa, četudi so ostali činitelji, zlasti neurejeno vprašanje plačevanja pristaniških stroškov, povzročili mnogo jeze in škode ter olajšali delo severozapadnim evropskim tekmečem tržaškemu pristanišču.

Tržaški trgovski in špediterski krogi, ki so na začetku leta kazali več poguma pri kritiziranju ovir, ki so jih povzročali od zgoraj, so se proti koncu upekali in odnehali. Zlasti ker vodilni ljudje gospodarskih združenj niso popustili politike po navodilih rimskih ministrstev. Nedvomno se je v zvezi z vsemi temi težavami pred konec leta razvilo tudi špeditersko združenje. V veletrgovini lahko uspevajo sedaj le tisti, ki imajo močne obsežne mednarodne zveze ter se ne vtipkajo v domače razmere.

Kredit

Za trgovino in promet je tudi važno vprašanje kredita. V zvezi z relativno stabilnostjo lire, ki je doslej zadržala večji beg kapitalov in s padcem cene zlata (odsev svetovnega trga) ni bilo baš panike pri iskanju kreditov, vendarle pa je kredit na splošno slab in omejen na kratkoročna trgovska posojila. Bančni depoziti so se takole gibali:

31. januarja	—	22,4 milijard lir
28. februarja	—	26,4 » »
31. marca	—	27,3 » »
30. aprila	—	26,5 » »
30. maja	—	27,4 » »
30. junija	—	24,7 » »
30. septembra	—	26,2 » »

Fluktuacija izvira iz znižanja tekočih računov, ker so bili odprti veliki krediti za uvoz blaga iz inozemstva, zlasti kave, za katero je veletrgovina pričakovala porast cen. Ni pa bilo zaupanje v investicije, čeprav meni poročilo VU po drugem trimesečju ERP, da bi mogel krajevni kreditni trg prav z lahkoto

upreti in poživeti tržaško industrijsko delavnost. Prav tako ni bilo prevelikega zaupanja v vrednostne papirje, zlasti ne v domače, kar je zelo negativno in je v tem smislu vplivalo na poslovanje tržaške borze, ki je bilo še naprej zelo, zelo skromno.

Industrija

O industriji, ki je najvažnejša panoga tržaškega gospodarstva, smo poročali nedavno. (Prim. PD. 3. 12. p. 1.). Ako povzamemo stanje in podatke, ki so na razpolago, je treba reči, n. pr. za ladjedelniško industrijo, da se niso uresničile napovedi ERP-načrta za industrijsko proizvodnjo, ki je bil izdelan na začetku leta 1949. Zaposlenost tržaške industrije naj bi po njem dosegla v primeri z zaposlenostjo v 1938 indeks 99. Dejansko pa znaša zaposlenost velike ladjedelniške industrije največ 60 odst. zmogljivosti, kar priznava tudi ERP-paňflet «Potvorba in resnica» (točka 2), ne pa 72 odst. kakor bi izhajalo iz 3. poročila generala Aireyya str. 3. Ker je njih delavnost znašala v 1938 90 odst. smo danes torej zelo, zelo daleč, od napovedanega indeksa 99. Veliko vprašanje je, če ga bodo ladjedelnice sploh dosegle, kajti dela napredujejo in čez čas, ko bodo ladje splovljene, ne bo naročil.

Ostala številna industrija, razen mlina, rafinerij, pivovarn in destilacij, ki so zaposlene z 80 do 90 odst. zmogljivosti pa se nahaja v zelo slabem položaju. Plavži ILVA-e so s svojo proizvodnjo zelo daleč od obljub, fluktuacije so od meseca do meseca velike in zaposlenost v preteklem letu ni presegla 25 odst. zmogljivosti obrata. Oljarna Gaslini se izkazuje kot račun brez krčmarja, kajti Avstrija ne mara olja, drugod pa ga je preveč. Njena proizvodnja je bila: prvo trimesečje 4.804 ton, drugo trimesečje 5.010 ton, tretje trimesečje 2.961 ton. Milarne delajo z 20 odst., tovarne sladkarij z 15, papirna in oblačina industrija z 60 odst., industrija barv in lakov z 55 odst. testenin z 33 odst., tvornica jute z 67 odst. Male ladjedelnice so še nekam zaposlene, pač pa ne dela «Blessi» in prav tako nima pravega dela Tržaški arsenal.

Takšno je stanje po uradnih podatkih Zbornice za trgovino in industrijo. Nimamo povoda, da bi vanje dvomili. O vseh težavah obrti in trgovine niti ne moremo na tem mestu govoriti. Obe panogi sta životarili in kaže, da sta na to še naprej osojeni. Zgovorno sliko so nudile prodaje na obroke, ki so posplošile tudi na neobičajno blago in predmete, kar je očiten znak revščine. Če se ta skriva pod «commendatore con le scarpe rotte» ali pod «miseria con i guanti bianchi» se ni s tem nič zmanjšala. Vsi vemo, da bo še večja, ako se status quo nadaljuje. To revščino otežuje draginja, ki je v Trstu nasproti italijanskim mestom občutnejša, ponekod za 10 do 25 odst. večja. Zlasti živila, zelenjava, sadje, vino in meso so dražji. Živ-

ljenjskih potrebščin niso mogli znižati in celo pogled na uradne statistike pove, da realne mezde daleč zaostajajo za nominalnimi. Njih indeks povišanja je za polovico manjši kakor pri nominalnih.

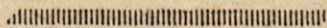
VU izvaja v nekako pomoč javna dela. Ne bomo obravnavali številnih bolj ali manj potrebnih ali nepotrebnih načrtov za katere so že in še bodo raztrosili ogromne vsote. V pogledu stanovanjskih gradenj je bilo v tem letu nekaj storjenega, vendar niti po obsegu, niti po kvaliteti ne zadovoljuje; kaj bodo počeli ljudje z enosobnimi stanovanji? Načrt za 1949 je dočel gradnjo 282 stanovanj, plus 62 v hotelu «Barkovlje» in 80 na Greti, namenjene za «displaced persons». Torej mnogo, mnogo premaló.

Tako bi lahko nadaljevali pregled še zelo dolgo. Omenili pa homo le še odnose s sosedi in položaj kmetijstva.

Nasproti zaledju se sistem trgovinskih pogodb ni izpremenil. Skozi vse leto je ostal na splošno vsak pri svojem. Avstrijsko-italijanska trgovinska pogodba ni uspela koristno vključiti tržaški promet in trgovino; s CSR in z Madžarsko ni bilo nikakega dogovora. V odnosih s FLRJ beležimo spremembo v toliko, da se je povečal obseg izmenjav blaga med obema področjema STO-ja, kakor tudi med tržaško cono in FLRJ v okviru «malega» prometa. ILVA je dobavljala nekaj materiala za jeseniške železarne in tako obnovila svoje stare stike. Mnogo pa vse to ni.

Kmetijstvo: skrčili so se famozni krediti za pogozdovanje v korist melioracij in podpor kmetom. Skrb za vinogradništvo je bila večja, čeprav ni gotovo ali je bila tudi pravilno usmerjena, ako pomislimo na pritisk konkurence od zunaj. Kmetovalci so si želeli več podpore mlekarstvu, toda na to uho uradna mesta še niso čula. Pritožujejo se tudi, da so dobivali subvencije iz državnega proračuna s prevelikimi zamudami. Podpore iz ERP-kreditov pa so šle predvsem v korist posestnikov-meščanov, ki so v takih rečeh prvi in nadvse spretni. Za sanacijo vasi je bilo nekaj storjenega, za izobrazbo in povezavo med kmeti in kmetijskimi uradi pa skoraj nič. Celotna gospodarska politika v poljedelstvu se torej ni izpremenila, in čaka primerne in sistematičnega načrta. Kmete so v letu 1949 že tudi pričele pritiskati škarje t. j. razlika med cenami industrijskih in poljedelskih pridelkov. Cene prvih so se povišale v primeri s predvojnimi stanjem za 65 krat, drugih pa največ za 55 krat, toda so že pričenjale občutno nazadovati. Ribijstvo naših naselij se ni opomoglo: vsi veliki in mali ERP krediti so šli v korist nekakšne mestne «zadruga», pri kateri ribiči-domačini nimajo ne besede ne koristi.

Zaključek: ni se odprla v preteklem letu nikaka perspektiva. Gospodarsko življenje trpi na posledicah hladne vojne tudi v Trstu. Najbrž bolj kot kjer koli drugje. Izboljšalo se bo v kolikor se bo izboljšal politični položaj.

S III. PLENARNEGA ZASEDANJA CK KPJ

Naloge KPJ v šolstvu

V prosveti in prosvetni politiki je dosegla naša država velike uspehe v času od vojne do danes. Povečalo se je število šol, odstranjena je bila v glavnem disproporcija med posameznimi vrstami šol, ustanovljene so bile številne nove vrste šol. Povečal se je učni kader. Ustvarjeni so bili kraki temelji za nadaljnji pravilni razvoj šolstva v ideološkem pogledu — tako glede na smer pri pouku in znanosti, kakor tudi glede na ideološko in politično vzgojo in dviganje učnih kadrov. Zbolj-

šana je bila materialna podlaga za nadaljnji še uspešnejši razvoj celotnega šolstva.

Čeprav pa so bili doseženi veliki uspehi v vseh smereh, so tudi resnejše slabosti in pomanjkljivosti. Sistem šolstva ni v celoti popolnoma dovršen. Organizacijske oblike in metode ne ustrezajo popolnoma nadaljnji krepitvi in razvoju socialistične demokracije. Ni določena enotna smer pri pouku in v učnih programih. Materialna podlaga šolstva ni zadostna. Ni potrebne

skrbi za materialno in drugo dviganje šolstva.

Za odstranitev sedanjih slabosti in pomanjkljivosti na področju šolstva je treba opozoriti predvsem na tiste idejne osnove, s katerih izhajamo pri določanju naše linije in smeri za nadaljnji razvoj šolstva. To so: ljudska revolucija, graditev socializma in podedovane pozitivne pridobitve v šolstvu in prosveti oziroma kulturi sploh. Izhajajoč s teh osnov, se postavljajo te-le naloge:

I.

Vzgjajati v šolah novega, svobodnega in odločnega socialističnega človeka, čigar naziranja so široka in različna, ki sta mu tuja birokratizem in modeliranost misli. Da bi to dosegli, moramo imeti tak učni kader, ki bo mogel vzgajati vsestransko razvitega človeka — graditelja in branitelja socializma. Tak učni kader bomo dobili samo z vztrajno borbo proti birokratičnim metodam v šolstvu in pouku, v borbi za svoboden idejni razvoj na temelju socialistične demokracije in pogumnega razvijanja pobude tako vseh ustanov in organov, kakor tudi množičnih organizacij in posameznikov. To bomo dosegli z razmahom borbe mišljenja, vsestranskim razvijanjem pobude, svobodno izmenjavo praktičnih izkušenj in naziranj na liniji borbe za zgraditev socializma v naši državi. Tako bo tudi naša borba proti buržoazni dekadenci, proti reakcionarnim in kontrarevolucionarnim naziranjem in metodam veliko uspešnejša ter hitrejša. Pod borbo proti reakcionarnim in kontrarevolucionarnim naziranjem je razumeti tudi borbo proti reakcionarnemu vplivu duhovščine na šolsko in predšolsko mladino. Tudi to borbo je treba v prvi vrsti voditi s povečanim ideološkim, političnim in kulturnim delom ob pravilnem izkoriščanju ter pomoči šol in šolskih ustanov.

II.

Pri sistemu šolanja je treba upoštevati graditev enotne celote tako samega sistema šolanja kakor tudi sistema vzgoje. Naš smoter je, čimprej ustvariti pogoje za obvezno osemletno šolanje. Torej moramo od sedanjih sedemletk postopoma preiti na obvezno osemletno šolanje, kjer pa ni mogoče odpirati osemletk, je treba podaljšati osnovno šolo na ta način, da bi se programi v teh nadaljnjih šolah prilagodili tudi potrebam posameznih krajev. Učencem takih osnovnih šol je treba omogočiti nadaljnje šolanje ob polaganju dopolnilnih izpitov.

Predšolsko in izvenšolsko vzgojo se mora razumeti kot važno dopolnilo šolskega sistema izobraževanja in vzgajanja, kot sestavni del celotnega vzgojnega dela in ji je treba posvetiti veliko več pozornosti. Pri tem delu morajo sodelovati Partija, država, šola, množične organizacije in starši. Mrežo ustanov za predšolsko in izvenšolsko vzgojo moramo stalno razširjati ter ustvarjati tudi strokovno usposobljene kadre, pa tudi proučevati ter razvijati delovne metode v teh ustanovah.

Nižjim strokovnim šolam, zlasti pa šolam gospodarskih učencev moramo posvetiti veliko večjo pozornost in dajati več pomoči tako glede učnega kadra, programa in načina vzgoje kakor tudi v materialnem pogledu.

Naš šolski sistem mora dosledno sloneti na načelu, da je mogoče iz vseh nižjih šol nadaljevati šolanje tja do univerze ob poprejšnjem polaganju izpitov tam, kjer je to nujno.

Naš šolski sistem mora biti ne samo enoten, temveč mora dobiti tisto globino, ki mu je potrebna tako zaradi gospodarskega razvoja sploh, kakor tudi zaradi različne ravni in razvojnih pogojev republike.

III.

V zvezi s celotnim šolskim sistemom se nalaga kot važna naloga izdelava, izpopolnjevanje ter popravljanje učnih programov. Temeljna slabost naših učnih programov je v tem, da trpe zaradi obširnosti in nepotrebnosti. Prav tako se zavira pobuda profesorjev in učiteljev v zvezi z razporedom in nači-

nom obvladovanja programa. Ne vodi se dovolj računa o pridobljenih izkušnjah pri pouku in ne ugotavljajo se pravočasno pomanjkljivosti v sedanjih programih.

Vprašanje programa je tesno povezano z vprašanjem učbenikov, s pomočjo katerih je tudi treba izpolniti program. Število učbenikov ni zadostno. Razen tega so številni problemi v zvezi s sedanjimi učbeniki, zlasti prevedenimi, predvsem s področja družbenih znanosti. Razen drugih slabosti številni prevedeni učbeniki bodisi ne obravnavajo naše narodne zgodovine bodisi jo obravnavajo neznanstveno in podcenjevalno. Nujno je mobilizirati najboljše znanstvene sile, da bomo čimprej prišli do lastnih učbenikov za vse družbene vede. To velja prav tako za učbenike iz naravoslovnih ved. Za pouk na visokih šolah bo treba še nadalje prevajati najboljše učbenike, zlasti iz naravoslovnih ved.

Kar zadeva učenje tujih jezikov je napačno dajati prednost temu ali onemu tujemu jeziku, to še tembolj, ker potrebuje naša država kadre, ki znajo vsaj enega tako imenovanih velikih jezikov.

V gimnazijah bi bilo potrebno od prihodnjega šolskega leta naprej učiti se od prvega do osmega razreda obvezno enega od štirih jezikov (ruski, angleški, nemški ali francoski), od petega razreda ali že prej pa še enega od njih. Prav tako je nujno razširiti učenje latinščine in raziskati potrebo učenja tega jezika ne samo v sedmem in osmem, temveč tudi v prejšnjih razredih gimnazije. Glede na potrebo proučevanja naše preteklosti, kakor tudi prejšnjih kultur sploh, morajo imeti vse republike vsaj po eno, nekatere pa tudi več klasičnih gimnazij. Iz istih razlogov je treba prav tako proučiti tudi vprašanje organizacije gimnazij ali oddelkov v gimnazijah, v katerih bi se poučevala arabski in turški jezik.

En tuj jezik je treba poučevati tudi v srednjih strokovnih šolah. Vsi študentje se morajo prav tako učiti enega od omenjenih štirih tujih jezikov, ali italijanščine, ali španščine, da bi se usposobili za njihovo solidno uporabo.

V vprašanju tako imenovane ozke specializacije na visokih šolah in v srednjih strokovnih šolah je treba opozoriti na dejstvo, da moramo v okviru naše splošne smeri vzgajanja ljudi s širokim obzorjem in znanjem zagotoviti našim novim kadrom široko izobrazbo in jim omogočiti, da se hkrati v določeni fazi šolanja ali v praksi po končanem šolanju specializirajo za določeno stroko.

V srednjih šolah je treba zagotoviti proučevanje temeljnih zakonov dialektičnega in zgodovinskega materializma in osnov logike ter psihologije.

V srednjih strokovnih šolah je treba v zadnjih dveh razredih proučevati splošne pojme iz dialektičnega in zgodovinskega materializma. V srednjih in srednjih strokovnih šolah je treba uvesti proučevanje vprašanj državne graditve, in sicer v zadnjem ali dveh zadnjih razredih.

Na višjih šolah se morajo proučevati osnove družbenih ved.

Dosedanje izkušnje kažejo, da je treba izvesti ustrezne organizacijske in programske priprave, da bi pripomogli k pravih ideološki vzgoji mladine.

IV.

V načinu vodstva našega šolstva moramo izvesti spremembe, ki ustrezajo današnjim potrebam in tendencam v razvoju naše države. Te spremembe morajo dovesti do okrepitev in večje iniciative v samih šolah ter šolskih ustanovah ter do onemogočanja birokracije pri delu organov, ki vodijo šolstvo. Pristojnost zveznega ministrstva za znanost in kulturo se mora razširiti na vezne prosvetne, kulturne in znanstvene ustanove, dajati splošne smernice in voditi splošno evidenco nad delom republiških ustanov. — Republikam je treba omogočiti čim širšo iniciativo v vprašanju prosvete in kulture. Jasna razmejitev pristojnosti bo dovedla do tesnejšega sodelovanja in dajanja resnične pomoči. Kar zadeva republiške komiteje oziroma ministrstva za znanost in kulturo, moramo opozoriti na tendenco njihovega spreminjanja v neokretne birokratične ustanove in na potrebo, da postaneta njihov aparat ter metoda vodstva primerna, tako da bosta lahko dajala resnično

pomoč v velikih načelnih vprašanjih, ne pa da vodita administrativno. Tudi republiška prosvetna ministrstva se morajo pretežno baviti z reševanjem načelnih prosvetnih vprašanj in odstranjevati tendence upravno-birokratičnega načina vodstva.

Splošno načelo vodstva v šolstvu mora biti: osamosvojitve nižjih organov in proforsorskega ter učiteljskega kadra ob istočasnem razvijanju idejne borbe in pomoči po kontroli.

Vodstvo šolstva bo uspešno šele tedaj, če nam bo uspelo razviti iniciativo nižjih organov in jih usposobiti, da bodo reševali probleme v celoti, ob istočasnem dviganju idejne, prosvetne in organizacijske vloge višjih organov.

V.

Vprašanje kadrov in kakovosti pouka je zelo resen problem v našem šolstvu. Strokovni in idejni izobrazbi morajo posvetiti resno pozornost tako učitelji in profesorji, kakor tudi prosvetni organi. Brez stalne borbe za strokovno in idejno izobraževanje ni mogoče izboljšati kakovosti pouka v šolah. Zato je temeljna naloga naše kadrovske politike na šoli — doseči pri učnih močeh, da bodo vsestransko obvladale predmet, ki ga predavajo, in doseči solidno pripravo učencev. Da bi to dosegli moramo prosvetni kader popolnoma osvoboditi vseh dolžnosti, razen šolskih in nekaterih dolžnosti, vezanih z njegovim poklicem ter družbeno vlogo. Šolska poslopja morajo služiti samo za šolsko delo.

Kar zahteva kačre na visokih šolah je treba pogumneje dovajati na univerze in visoke šole novi, mlajši kader, zlasti tisti, ki se je izkazal pri različnih gospodarskih in državnih funkcijah za dober v strokovnem pogledu in ima pogoje za znanstveno ter pedagoško delo. Z univerz in visokih šol je treba odstranjevati tiste profesorje, ki po svojih strokovnih kvalifikacijah ne zadovoljujejo in ne spremljajo razvoja sodobne znanosti. Na drugi strani moramo odločno pobijati nepravilen sektaški odnos do starih strokovnjakov in starega znanstvenega ter učnega kadra, pa tudi karicistične tendence, ki se kažejo na ta način, da dobi kdo mesto, za katerega nima kvalifikacij pod izgovorom, da je »politično zanesljiv«.

Dokončno moramo urediti vprašanje štipendij. Štipendije moramo izenačiti po stopnji šole, enake za študente, enake za učence srednjih in strokovnih šol in dovoliti samo minimalne spremembe v zvezi s potrebami štipendistov na določenih vrstah šol za nabavo šolskega gradiva. Pri podeljevanju štipendij je treba strogo upoštevati imovinsko stanje staršev in dajati prednost otrokom iz delavskih ter siromašnih kmečkih družin. Štipendijo je treba vzeti tistim učencem in študentom, ki neredno polagajo izpite in tako ne izpolnjujejo svoje obveznosti do socialistične države.

Veliko večjo pozornost moramo posvetiti preskrbi in pravičnemu nagrajevanju prosvetnih delavcev, zlasti vaških učiteljev. Prav tako je treba posvetiti veliko večjo pozornost varovanju zdravja in učenju učencev ter prosvetnih delavcev. Okrajni in krajevni odbori morajo takoj rešiti vprašanje preskrbe učiteljev na vas, krajevni odbori pa jim morajo zagotoviti brezplačno stanovanje in kurjavo. Državni organi morajo strogo upoštevati, da se bodo glede na prosvetne delavce uporabljali zakonski predpisi, ki omogočajo nagrajevanje in enakomerno napredovanje v službi, prav tako pa morajo začeti borbo za stalnost prosvetnih delavcev in dovoljevati pre-

mestitev samo v upravičenih primerih. S povečano skrbjo in pozornostjo Partije, državnih organov in množičnih organizacij za prosvetne delavce se bo povečala tudi družbena vloga prosvetnih delavcev in še bolj bosta prišla do izraza njihovo mesto in pomen v borbi za zgraditev socialistične družbe.

Partija je dosegla pomembne uspehe v borbi za ureditev in razvoj šolstva, toda pred Partijo so velikanske naloge pri delu na ideološkem in političnem področju, pri dajanju pomoči učnemu kadru in učencem, da se bodo rešili naziranja, podedovanih iz stare kapitalistične družbe in različnih dogmatičnih, mehanicističnih in vulgarizatorskih »teorij«. Za nadaljnje idejno in politično dviganje prosvetnih kadrov in učencev za nadaljnji razvoj znanstvenega dela je potrebna ne samo borba proti reakcionarni ideologiji in negativni dediščini iz preteklosti, temveč je potrebno, da bo Partija tudi v prihodnje nosilec borbe proti sektaštvu, birokraciji in dogmatizmu, tako v šolskih kakor tudi drugih vprašanjih.

Razen splošnih nalog, ki so pred Partijo, je treba opozoriti tudi na posebne, in sicer:

Partijske organizacije morajo posvetiti posebno pozornost odstranitvi nepismenosti:

Preprečevanju dotoka novih nepismenih, zlasti v krajih, kjer še vedno ni dovolj šol ali pa se ne vodi zadostno nadzorstvo nad obveznim obiskovanjem šol šoloobveznih otrok.

Nadalje: Partija mora posvetiti posebno pozornost razširitvi in vzdrževanju materialne podlage šolstva ter preskrbi šole in vzgojnih ustanov z inventarjem, učili in učnimi pripravami.

Delo partijskih in mladinskih organizacij na srednjih šolah in univerzah je treba usmeriti v borbo za to, da bodo študentje ter učenci sistematično dvigali kakovost znanja, ideološko in politično izobraževanje ter v razvijanje različnih oblik kulturnega, športnega in zabavnega življenja.

Partijske organizacije med učnim kadrom morajo, tako na univerzah kakor tudi gimnazijah in drugih šolah, bolj razviti svobodno izmenjavo misli na liniji borbe za idejnost pri pouku in v znanosti ter zbirati še širše okrog sebe in na odgovornih dolžnostih profesorje in učitelje-nepartijce.

Delo sindikalnih organizacij med prosvetnimi delavci mora imeti več elastičnosti in različnosti v obliki združenj, klubov itd.

Naloga Partije je, da še bolj mobilizira množične organizacije za dajanje pomoči šoli, zlasti pa Ljudsko mladino in Antifašistično fronto žena za dajanje pomoči pri predšolski in izvenšolski vzgoji, za razvijanje zabave, kulturnega dviganja in športa. Prav tako morajo množične organizacije skrbeti za ureditev šol, zgraditev novega in varovanje sedanjega šolskega prostora, za domove gospodarskih učencev, dijaške internate, kuhinje itd.

Naloga Partije in množičnih organizacij je, da povečajo sodelovanje med šolo in starši, da aktivirajo starše in povečajo njihovo vlogo pri vzgoji otrok.

Partijski komiteji morajo od najnižjih do najvišjih na svojih sestankih pogosteje obravnavati vprašanje šolstva na svojem področju, podpirati pobudo prosvetnih organov ter zagotavljati pravilno izvajanje partijske linije.

Nova socialistična šola mora biti in bo uresničena samo s skupnimi napori Partije, množičnih organizacij, družine ter prosvetnih in drugih državnih organov.

Govor tov. E. Kardelja na svečani skupščini Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Marksizem in znanost

Na svečani glavni skupščini Slovenske akademije znanosti in umetnosti je imel tovariš Edvard Kardelj naslednji govor:

Tovariš predsednik, tovariši akademiki, tovariši in tovarišice! Dovolite mi, da se najlepše zahvalim za visoko čast, ki ste mi jo dodelili z izvolitvijo za častnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Mislim, da je ta čast zame prevelika, zato bi želel naglasiti, da smatram to izvolitev predvsem kot priznanje, ki ga je v tej obliki izkazala slovenska znanost vsem tistim mnogostevilnim ljudem, ki so v času, ko se je slovensko ljudstvo ramo ob ramo z vsemi jugoslovanskimi narodi z brezprimernim heroizmom in izredno sposobnostjo borilo za svoj obstanek, nosili odgovornost za uspehe in neuspehe njegovega osvobodilnega boja proti tujemu osvajalcu. In dalje smatram to izvolitev za priznanje slovenske znanosti vsem tistim ljudem, ki so po zmagoviti vojni in revoluciji prispevali in prispevajo danes po svojih močeh in sposobnostih postavljanju načelnih osnov socialistične državne, gospodarske in kulturne graditve slovenskega ljudstva in vseh narodov Jugoslavije.

Zgodovina Slovenske akademije znanosti in umetnosti in pa zgodovina vseh tistih dolgotrajnih bojev, ki so jo pripravljali, sama po sebi govori o tem, kakšne težkoče in prepreke je morala premagovati kultura malega zatiranega naroda, da bi se afirmirala. Po drugi strani ta zgodovina govori o tem, kakšna odpornost in kakšne nepremagljive energije so se razvijale v tem malem narodu, ki je končno zlomil tuje gospodstvo na svojih tleh obenem z reakcionarnim družbenim redom in odprl svobodno pot razvoju produktivnih sil in obenem razvoju svoje kulture. Mislim, da nam danes ta odpornost in te energije niso nič manj potrebne kakor v času, ko smo se borili za nacionalno in socialno osvoboditev. Potrebne so nam zato, da bi slovenski narod — skupno z drugimi jugoslovanskimi narodi in s tovarišem Titom na čelu — uresničil velike načrte in cilje, ki si jih je postavil, načrte in cilje, ki si jih lahko postavi samo svobodno ljudstvo, načrte in cilje, ki pomenijo odstranitev vseh ostankov eksploatacije človeka po človeku — a obenem končno osvoboditev Slovenije in vse Jugoslavije iz okov zaostalosti. In drugič potrebne so nam zato, da bi slovenski narod — skupaj z ostalimi narodi Jugoslavije — ne samo vzdržal na poti, po kateri je krenil, ampak tudi prispeval v svobodni ustvarjalni aktivnosti svoj pozitivni delež v občečloveško zakladnico napredka in kulture, kar danes konkretno pomeni — k nadaljnjemu razvoju socializma in socialistične demokracije

Pragmatistična revizija Marksovega nauka

Naša znanost — kakor tudi sicer vse naše kulturno delo — ima na tej poti velike naloge v eni kakor v drugi smeri. Zlasti danes, ko je razvoj socialističnih form v naši državi podvržen vsem mogočim napadom in klevetam tako z reakcionarnih pozicij kapitalističnega sveta kakor tudi z antidemokratskih pozicij birokratskega centralizma in hegemonizma, ki se pojavlja kot tendenca znotraj socialističnega sistema, ima naša znanost posebno pomembno vlogo. To velja seveda za vso našo znanost, zlasti pa za historično-materialistično družbeno vedo.

Danes se je ta znanost pod pritiskom prakse v Sovjetski zvezi znašla v neke vrste stagnaciji, v kateri se porajajo vse mogoče antidialektične in antiznanstvene tendence. Med njimi je ena zlasti nevarna, a obstoji v pragmatističnem pojmovanju in uporabljanju konstruiranih dogem za vsakdanje taktično-politične potrebe. Iz načelnih marksistično-leninističnih postavk, ki bi po Marxu morale biti navodilo, za delovanje, ne pa dogma, konstruirajo avtorji omenjenih antidialektičnih koncepcij prav take mrtve dogme, šablone in recepte ter potem z njimi opravičujejo in autemeljujejo tudi najbolj umazane politične mahinacije, kar smo zlasti dobro videli na primeru kominformovske kampanje proti Jugoslaviji. Pod krinko zvestobe citatom iz del marksizma-leninizma se danes vrši najgloblja pragmatistična revizija duha tega nauka. Razume se, da v takih pogojih teorija, to se pravi znanost, ni več ono orodje, ki naj v praksi pomaga najti pravo pot in ki ga istočasno rezultati te prakse korigirajo in izpopolnjujejo, ampak postaja breznačelen lakaj prakticistične birokracije.

Branilci takih koncepcij govore, da se v takem položaju znanosti izraža tako zvana «partijnost» znanosti, kot jo označuje ruski termin. V resnici pa se tudi ta termin pragmatistično tolmači in zlorablja. O «partijnosti» znanosti lahko govorimo samo v smislu njene družbene oziroma razredne determiniranosti, ali bolje rečeno: v smislu družbene in razredne determiniranosti človeškega spoznanja. V nasprotju s tem pa avtorji pragmatistične koncepcije «partijnosti» znanosti proglašajo za resnico vse, kar kratkovidno smatrajo, da koristi določeni taktiki in socialno-ekonomski praksi, pri čemer so prav za prav svoje želje in potrebe zamenjali za objektivno resnico. Seveda take revizionistične koncepcije in tolmačenje marksistično-leninističnih postavk nimajo nič skupnega s pravilnim pojmovanjem «partijnosti» znanosti in še manj seveda z dialektičnim materializmom. To so tendence, ki zapuščajo tako dialektiko kakor materializem in ki so najbolj podobne neke vrste neo-

pragmatizmu — in sicer nič manj metafizičnemu od starega pragmatizma, čeprav sedanji novi temelji na materialistični frazi.

Povsem v skladu s takimi reakcionarnimi revizionističnimi koncepti stajata dve drugi škodljivi pojmovanji, ki sta danes našli polno državljansko pravico v Sovjetski zvezi.

Prvo pojmovanje se izraža v tendenci dejanskega zanikanja družbene determiniranosti spoznanja v pogojih socializma. V duhu takega pojmovanja so na primer teoretske postavke sovjetskega političnega vodstva avtomatično ne samo edino pravilne, marveč brez diskusije obvezne za znanost vsega sveta. Tesno s tem je povezano neke vrste fetiširanje države, ki se s svojim vodilnim aparatom pojavlja kot nepogrešljiv tolmač absolutne resnice. Take teorije so seveda zmožne prikriti vse mogoče antidemokratske tendence znotraj sedanjega socialističnega sistema, ki imajo svoje izvore še v mnogih ostankih razrednega sistema in v obstoječih razrednih razlikah, a predvsem v samem obstoju države s stalno tendenco po ovekovečenju birokratizma. Pa ne samo to, take teorije predstavljajo izredno močno oviro za razvoj družbenih znanosti, kajti obratno se od raziskovanja objektivnega sveta k sholastičnim metodam oznanjanja večnih resnic na osnovi citatov in konstruiranih dogem, kar dejansko pomeni prehod s pozicij dialektičnega materializma v metafiziko. Od tod pojav, da so sodobne družbene vede v sedanjem socialističnem svetu dale relativno zelo malo, a zlasti, da so nam dale zelo malo na področju raziskovanja objektivne zakonitosti razvoja v socialističnem sistemu. Sodobna sovjetska znanost na primer praktično brani mnenje, da se vsa problematika socialističnega razvoja izčrpa v kratko malo v pravnih aktih sovjetske države, v njenem gospodarskem planiranju in dokumentih njenega političnega vodstva. Nima smelosti, da bi konfrontirala vse te akte in dokumente s prakso, ki je v končni liniji edini sodnik. S takim stališčem se sovjetska znanost molče postavlja na stališče, da so sovjetski voditelji nezmožljivi in lahko dajejo svetu neke absolutne resnice, ki jih noben razvoj znanosti in prakse ne more omajati.

Teorija o vodilni vlogi sovjetske znanosti

Druga taka antidialektična teorija, ki je seveda nerazdvojno povezana s prej omenjenimi, je znana teorija o vodilni vlogi sovjetske znanosti, predvsem družbene znanosti. V dokazovanju te vloge se v zadnjih časih nekateri ljudje ne ustavljajo niti na mejah smešnega.

Ne mislim oporekati, da je sovjetska družbena veda dolgo časa imela vodilno vlogo. V nekaterih panogah jo brez dvoma ima tudi še danes, četudi jo v celoti zaradi svojih neopragmatističnih koncepcij vse bolj in bolj izgublja. Ali to ni bistveno. Bistveno je dejstvo, da avtorji teorije ne utemeljujejo z njenimi konkretnimi rezultati za vse človeštvo, marveč z nekakšno nasledstveno pravico, to se pravi s trditvami, da samo vodilni faktorji Sovjetske zveze lahko dajejo za ves svet končne in definitivne opredelitve posameznih družbenih pojavov, kjer koli na zemeljski krogli. Kakor hitro so modrijani v Sovjetski zvezi na primer rekli, da v Jugoslaviji ni socializma — ga tudi po mnenju sovjetske znanosti enostavno ni, pa naj objektivna dejstva govore, kar hočejo.

Celokupna sovjetska družbena veda se je lotila — nikakor ne raziskovanja objektivnih dejstev v Jugoslaviji, temveč nasprotno — sholastičnega zbiranja citatoloških "dokazov", da v Jugoslaviji ni socializma. To je kričeč primer tega, kam vodi sedanja neopragmatistična linija sovjetske znanosti.

Iz takih teorij izhajajo dalje trditve, da se izven ZSSR nikjer pod soncem ni zgodilo in ne more zgoditi nič novega v razvoju socializma in socialistične misli. Avtorji takih trditvev pozabljajo, da je socialistični razvoj v posameznih deželah neenakomeren, kajti različni so sami pogoji, v katerih se je začel ta razvoj. Od tod pa izhaja, da tudi sam razvoj socialistične družbene vede ne more biti enakomeren in potemtakem kakršna koli teorija o nekaki nasledstveni pravici na vodilno

vlogo znanosti enega ali drugega naroda ne more vzdržati niti najmanjše kritike. Znanost je občečloveška, vodilno vlogo pa ima v določenem času samo tista znanost, ki v tem času največ prispeva občečloveškemu napredku oziroma, ki v tem času največ prispeva k nadaljnjemu napredku socializma in socialistične demokracije.

Vse te omenjene in druge podobne revizionistične teorije predstavljajo veliko nevarnost za nadaljnji napredek socialistične misli in naša znanost mora to nevarnost jasno videti. Nisem sprožil ob tej priliki tega vprašanja zaradi neke politične polemike, ampak prvič zato, da bi nekoliko naznačil, kako obsežno področje dela ima danes, po mojem mnenju, naša znanost. Drugič pa zato, ker nam ta dejstva govore, kakšnih napak se moremo izogibati v razvoju naše znanosti.

Svoboda znanstvenega raziskovanja

Ni dvoma, da naša znanost služi in mora služiti ljudstvu in njegovemu socialno-ekonomskemu in kulturnemu napredku. Brez orožja znanosti, samo s sredstvom slepega vsakdanjega praktičizma se naše ljudstvo ne bi moglo lotiti takih orjaških nalog, kakršnih se je lotilo. Očitno potemtakem, da je v ljudski, socialistični državi resnična znanost čvrsto oporišče te države, kakor so, po drugi strani, prav zaradi tega šele v taki državi zares ustvarjeni materialna baza in ustrežajoči družbeno-politični pogoji za vsestranski razvoj znanosti. Toda to ne pomeni, da smemo na znanstveno ustvarjanje gledati kot na nekakšen dodatek državnega aparata. Prav zato, ker vemo, da resnična znanost pri nas ne more služiti nikomur razen resnici in napredku, a samo taka vloga znanosti je koristna naši ljudski socialistični državi, prav zato bi bilo samo škodljivo, če bi se pri nas v kakršni koli obliki uveljavile podobne tendence omejevanja svobode znanstvenega ustvarjanja, o kakršnih sem prej govoril, ali pa kakršne koli znanosti. Smatramo, da morajo naši znanstveni delavci biti svobodni v svojem ustvarjanju prav zato, ker brez borbe mišljenj ter brez znanstvene diskusije, kritike in preverjanja teoretičnih postavk v praksi ni napredka znanosti in tudi ne uspešne borbe proti reakcionarnim koncepcijam in dogmatizmu v znanosti. Naši znanstveniki morajo smelo in brez bojaznlivega spoštovanja pred okamenelimi dogmami segati v znanstveno problematiko. Naša znanstvena kritika ne sme biti destruktivna in zastrašujoča, kajti taka kritika demoralizira in ubija. Naša znanstvena kritika mora sicer biti nepomirljiva nasproti vsakršnim neznanstvenim reakcionarnim tendencam, toda konstruktivna in ohrabrujoča nasproti vsakemu naporu, ki mu je res cilj znanstvena resnica. Mislim, da je to neobhoden pogoj zato, da bi se zlasti naši mladi znanstveni kadri mogli čim hitreje razvijati.

Ce bomo znali zagotoviti naši znanosti prav take pogoje, če jo bomo osvobodili dogmatizma in vseh sledov neopragmatizma in drugih podobnih tendenc, o katerih sem prej govoril, skušaj z neznanstveno reakcionarno navlako, ki se po krivem proglašaja za znanost, in če bo v njej res doma ne dogmatizem in pol učeno frazerstvo, ampak ustvarjalni dialektični materializem, tedaj bo šla naša znanost z naglimi koraki dalje. Njen polet danes navdihuje zlasti veliko revolucionarno dogajanje v naši deželi in progresivna pozicija naše države v svetu sploh. Znanost, ki vste in se razvija na takih tleh, kjer ji živa vsakdanja praksa postavlja neprestano nova vprašanja, mora vnesti v zakladnico občečloveške kulture svoj bogati delež. Ne bom pretiraval, če rečem, da ima naša znanost danes pred seboj naloge velikega zgodovinskega pomena ne samo za narode Jugoslavije, ampak za razvoj socializma in napredka človeštva sploh. Mi smo na to vlogo lahko ponosni, toda ne smemo pozabiti, da nam taka vloga nalaga tudi večjo odgovornost. Prepričan sem, da bo Slovenska akademija znanosti in umetnosti s svoje strani zelo mnogo prispevala k taki afirmaciji in napredku slovenske in vse jugoslovanske znanosti. Zato sem srečen, da bom lahko sodeloval v njenem delu.

LIKOVNA UMETNOST

Monografija Lojzeta Spacala

Ime slovenskega tržaškega slikarja Lojzeta Spacala se je po vojni že večkrat pojavilo v naših dnevnikih listih, tudi posebej njegova dela smo že videli na razstavah v Ljubljani. Siroki javnosti je pa Spacalovo delo vse premalo znano, tako, da je bila monografija, ki jo je letošnjo pomlad izdal slikar sam, res potrebna.

Publikacija ima šestnajst strani, eno barvno in šestindvajset enobarvnih reprodukcij oljnih slik, monotipij, lesorezov in risb, med besedilom pa sedem podob. Uvod daje oceno slikarjevega dela in njegove življenjske podatke. Na koncu so dodani izvlečki iz poročil domačih in tujih kritikov. Res okusno opremljena publikacija malega formata je izšla v Trstu v šest sto oštevilčenih izvodih.

Se bolj kot uvodno besedilo, ki ga je napisal slikarjev rojak Boris Pahor, nam reprodukcije kar nazorno predstavljajo tvorca. Ta olja, risbe in lesorezi iz zadnjih deset let kažejo nadarjenega umetnika, ki se je dolgo prebijal skozi mnogostranako in tako mamljivo umetnostno problematiko evropskega zapada. Videti je, kako močno so ga sprva prevzela dela velikih francoskih in italijanskih slikarjev polpreteklega dobe, pa tvorbe italijanskih ekspresionistov in surrealistov zadnjih desetletij. Ta odvisnost od romanske umetnosti je razumljiva, saj je kot slovenski Tržačan (rodil se je kot proletarski otrok v Rojanu leta 1907) doraščal pod tujo okupacijo in študiral po umetnostnih šolah v Italiji, kjer se je tesno zblizal s sodobno italijansko umetnostjo.

Dasi je bilo spočetka njegovo stremenje usmerjeno k formalni dognanosti, je že iz njegovih mladostnih let opaziti težnjo po realističnem upodabljanju sveta, kar mu narekuje že osebni značaj in narodnostna pripadnost. Ta, če smemo reči, kraševsko-obmorska značilnost, ki s težnjo po zgolj formalističnem obvladovanju nalog in po golem artističnem ponavljanju od davnine podedovanih problemov združuje mladostno, sicer še okorno jecljajočo silo, krepko čustvenost in poduhovljenost ter treznj in trpkj smisel za stvarnost, je značilna še za nekatere druge upodabljaljoče umetnike z jadranskega območja, kot so recimo Pilon, Spacapan in poitalijančeni Pietro Marussig. Da je za nekaj časa šel tudi preko zdravega življenjskega realizma, prav na področje bolj fantastičnih prividov surrealizma, spričo tedanje njegove duhovne orientacije in časovnih gesel ni čudno. Iz mučne, neznosne vsakdanjosti, iz bridko občutenega duhovnega suženjstva se je skušal rešiti v bajni svet simbolizma in posili-primitivizma. Zmagalo je prirojeno zdravo jedro. Iz zasanjanega sveta, daleč stran od življenja in predmetne resničnosti, je polagoma krenil nazaj: najprej so to tihožitja, ki žive globoko poudarjeno življenje, kmalu nato barvno zanimivo obdelane, hote-no poenostavljene pokrajine in končno kompozicije, kjer je že spet v sredi tvorbnega realizma,

Lojze Spacal je zanimiv pojav v našem slikarstvu. Tako dosledno in tako daleč na zapad je šel le malokaterj naš umetnik, pa še ta ne za dolgo. Po trdih bojih se je Spacal šele iztrgal geslom tega programskega ustvarjanja, ki je zabredlo v neizhodno zagato. Vojna leta so mu bila bridka, a potrebna šola in razlog za poglobitev. V tem času se je začel odločilj prelom v njem, ki traja še danes in ki ga, po vsej verjetnosti, vodi do njegovega osebnega izraza. Motivnj krog se mu je spremenil in razširil. Socialna problematika razgibane sodobnosti se mu je pokazala kot vredna proučevanja in upodabljanja. Od tako poostrenega opazovanja in tesnega sožitja z dnevnim dogajanjem postaja njegov odnos do upodobljenih predmetov vse bolj človeški, bolj stvaren, oblikovanje pa preprostejše. To ni več igra z oblikami, ni več prazno stiliziranje, ni več samó abstraktna govorica linij in izključni kult barve zaradi nje same. Zdaj mu gre predvsem za podajanje utripajočega življenja brez puhlega razumskega formalizma. Videti je, da je Spacal že prebolel težko krizo sodobnega umetnostnega ustvarjanja na zapadu.

Zadnja njegovih del razodevajo že marsikatero skupno tezo z njegovimj zgodnjimj slikami in grafikami, predvsem pa kažejo večjo iskrenost, močnejši smisel za strnjeno kompozicijo in poglobljeni izraz, ki ga fanatično goji. Pri tem gre celó tako daleč, da se poudarjena primitivnost podajanja pogostoma ne zdj res nujna in utemeljena. Vendar pa je v teh zadnjih kompozicijah opaziti večjo mirnost, skladnost in svojsko velikopoteznost. Ni dvoma, da Spacalovo delo, kakor nam ga predstavlja ta monografija, prinaša v slovensko sodobno slikarstvo zanimiv dih zapadne, zlasti romanske umetnosti, vendar pa deloma že osebno prekvašenega in oplojenega z našimi prvina. Za popolnejši pregled in pravilnejšo ocenitev njegovega ustvarjanja bi bila pa potrebna kolektivna razstava vsega doslej izvršenega dela. S to monografijo se je Spacal, ki je v tujini dosegel priznanje, dostojno predstavil rojakom. Publikacija je na odličnem papirju brezhibno natisnjena, reprodukcije so jasne, dober je tudi barvni posnetek. Izdanje samo bi nam pa moglo biti za vzgled, kako je treba smotno in s tenkim čutom za dober okus skrbeti za propagando naše upodabljaljoče umetnosti na tujem. Za naše kulturno uveljavljenje v svetu so podobne izdaje neprecenljive vrednosti, pa naj gre za mlajše, še razvijajoče se umetnike, ali pa že za zrele ustvarjalce. Besedj so postavljene ozke meje, govorica podob pa gre preko njih in oznanja svojo prepričevalno, vsakomur umljivo in nepodkupljivo besedo. Ta monografija naj nam bo glasno opomin, da bo treba tudi v tej smeri kmalu nadomestiti zamujeno.

K.DOBIĐA

(«Novi svet» - st. 11-1949.)